

Fraaie namen hebben ze: paardenbijter, lantaarntje, watersnuffel en glassnijder. Libellen zijn een elegante verschijning met prachtige kleuren. Met veel bewondering en respect kan men naar hun vliegcapaciteiten kijken. Hoge snelheden en grote wendbaarheid gaan zelden samen, maar een libel heeft er geen enkele moeite mee. Met een hoge vliegsnelheid wordt moeiteloos rechts of links afgeslagen om een prooi te vangen.

Libellen in de duinen van Zuid-Kennemerland

Over watersnuffels en glassnijders

Libellen behoren evenals vlinders tot de kwetsbare insecten, want ze zijn machteloos tegen dat grote geweld van de vervuiling van het oppervlakte water. Gelukkig is in de duinen door de bewaking van de waterkwaliteit nauwelijks sprake van watervervuiling.

MONITORING DOOR KNNV-WERKGROEP

Na de oprichting in het najaar van 1997 van de KNNV-Libellenwerkgroep Zuid-Kennemerland wordt sinds 1998 door een dertigtal vrijwilligers in het duingebied en haar omgeving op een systematische wijze naar libellen gekeken en worden ze tevens geïnventariseerd (monitoring).

Ook niet-leden weten waar ze hun 'losse' waarnemingen uit Kennemerland kunnen inleveren en deze worden met de monitoringsgegevens in het jaarlijkse waarnemingenoverzicht (KONING & KONING, 2001 t/m 2003, VAN VELZEN, 1998 t/m -2000) verwerkt. Tevens worden tijdens het monitoren de larvenhuidjes van libellen verzameld. Deze geven immers de informatie dat er in het bezochte gebied daadwerkelijk voortplanting heeft plaatsgevonden.

Na de eiafzetting in de zomer ontwikkelt zich de larve via vele vervellingen tot het eindstadium. Dit proces van vervelling kan bij de echte libellen (de ongelijkvleugeligen: de achtervleugel is sterk verbreed) wel enige jaren duren. Dit in tegenstelling tot de juffers (de gelijkvleugeligen waarbij de voor- en achtervleugel gelijk van vorm is) waarbij de groei in het algemeen in een jaar afgerond is.

ZWERVENDE HEIDELIBEL

Het waarnemingenoverzicht is bedoeld voor waarnemers en voor terreinbeheerders. De ervaring heeft geleerd dat de

beherende instanties als Waterleidingen Amsterdam, NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Vereniging Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer met grote belangstelling van de inhoud kennisnemen. Dat komt duidelijk tot uiting bij verschillende beheersmaatregelen. Zo werd in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland een tankgracht uit de Tweede Wereldoorlog niet alleen behouden, maar ook verbeterd en daarmee voor libellen aantrekkelijker gemaakt.

Ook in de Amsterdamse Waterleidingduinen worden beheersmaatregelen als het uitdiepen van plassen en maaien van rietkragen ten gunste van de libellenstand uitgevoerd.

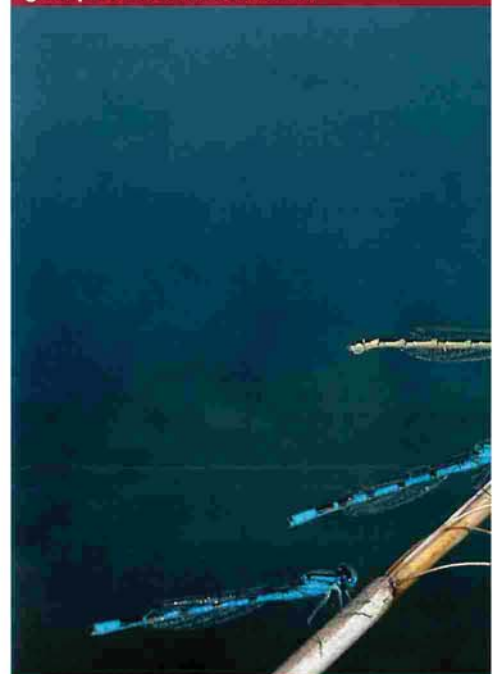
Gedurende de afgelopen zeven jaar zijn, mede door weersinvloeden, opvallende waarnemingen gevonden. De spectaculairste melding is wel het verschijnen en daarna het verdwijnen van de zwervende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*) in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Van deze soort troffen we in 2001 op een bepaalde locatie slechts één individu aan, een jaar later waren het er maar liefst vijftientig met daarbij meer dan duizend larvenhuidjes. Helaas is in 2003 en 2004 door opdroging van de bewuste plas geen enkele waarneming van een vliegend exemplaar, noch van een larvenhuidje gedaan.

BRUINE WINTERJUFFER

Gelukkig gaat het met de verspreiding van een andere soort, de bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*), een stuk beter in het Zuid-Kennemerlandse duingebied. In 2003 is er aan de bruine winterjuffer, volgens de Rode Lijst een bedreigde soort, door ons extra aandacht besteed. Deze soort kwam enige jaren geleden nog nauwelijks in onze omgeving voor en pas in 2002 werd de eer-

Een keizerlibel is net uit het larvenhuidje gekropen. FOTO: HANS SCHOUTEN

Boven: in de Kennemerduinen is de watersnuffel de meest gesignaleerde soort. FOTO: FRITS VAN DAALEN

Paringsrad van het lantaarntje.
FOTO: FRITS VAN DALEN

Onder: het mannetje van de steenrode
heidelibel op ossetong.
FOTO: FRITS VAN DALEN

ste voortplanting, in een poel in de Zee-reep, door het vinden van een larvenhuidje bevestigd. In 2003 kwam al in maart van deze overwinterende juffer de eerste melding binnen. Vervolgens werd de nieuwe generatie vanaf half juli tot half oktober gezien. Uiteindelijk hebben we op veertien locaties in totaal 37 individuen waargenomen. In 2004 is het aantal locaties opnieuw uitgebreid en het aantal individuen is met 216 toegenomen (zie bovenste grafiek op deze pagina). Het aardige is, zoals in de literatuur staat vermeld (GEIJSKES & VAN TOLL, 1983), dat er uit de waarnemingen twee vliegperiodes zijn af te lezen. De bruine winterjuffer is een van de weinige soorten die als libel de winter doorkomt en vandaar ook al vroeg in het voorjaar wordt gezien. Zijn ontwikke-

ling van ei tot juffer is in de zomer in een paar maanden geschied en dus buitengewoon kort.

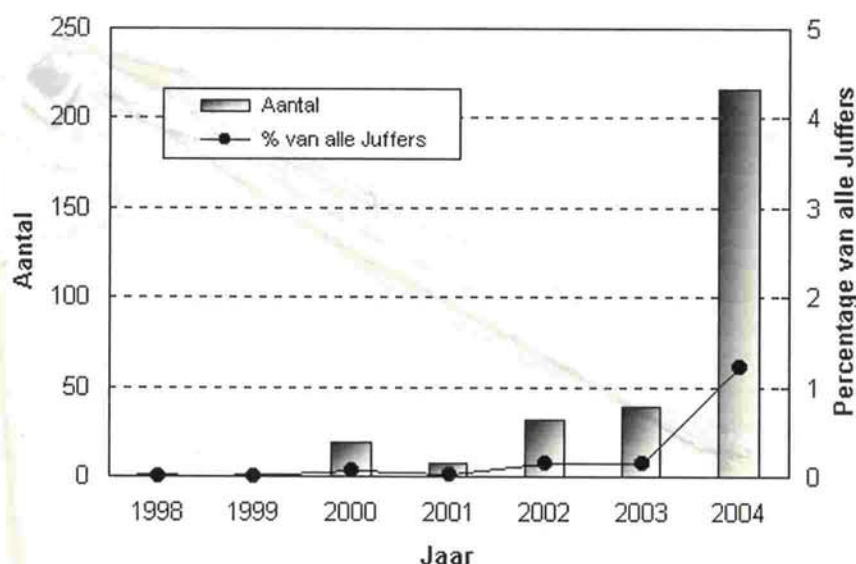
VUURJUFFER

Eenzelfde tendens constateren we bij de vuurjuffer (*Pyrhosoma nymphula*). In 1998 werd voor het eerst voorplanting in de Amsterdamse Waterleidingduinen geconstateerd. Het was tot die tijd de enige locatie met zekere voorplanting in de Nederlandse duinen. In 2003 werden ze in vrijwel elk telgebied in onze Kennemerlandse duinen en vaak in redelijke aantallen van soms vijftig of meer, aangetroffen.

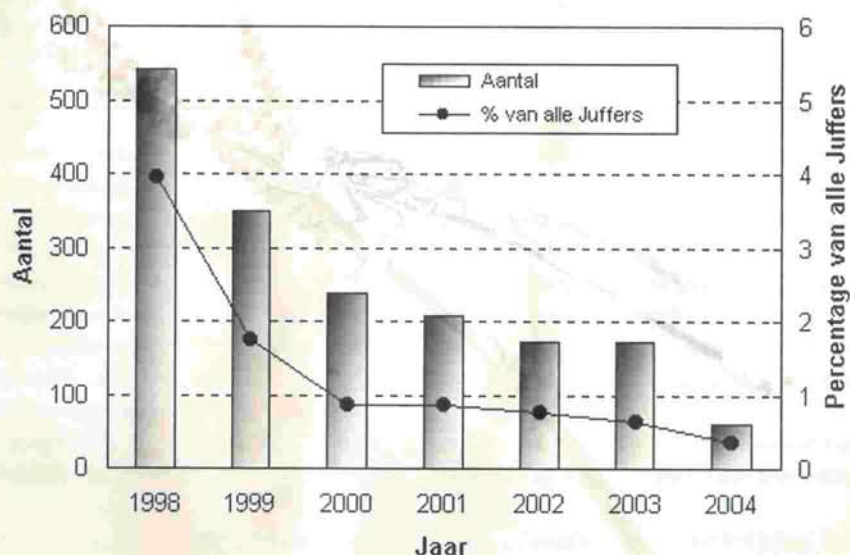
Twee andere Rode Lijst soorten, de vroege glazenmaker (*Aeshna isosceles*) en de glasnijder (*Brachytron pratense*), hebben duidelijk in de zomer van 2003 van het fraaie

Figuur 1 en 2: De aantallen van de bruine winterjuffer en de variabele winterjuffer in de jaren 1998 t/m 2004. FOTO'S ACHTER DE GRAFIEKEN: FRANS KONING

Bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*)

Variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*)

Viervlek. FOTO: FRITS VAN DAALEN

Tabel 1: Overzicht van de in 2003 waargenomen libellensoorten. Zw: zwervend; vp: op vaste plaats.

soort	aantal indivi- duen	aantal waarne- mingen	status	aantal larven- huidjes	aantal levende larven	soort
1 Calopteryx splendens	3	3	zw			Weidebeekjuffer
2 Lestes barbarus	73	7	vp	17		Zwervende pantserjuffer
3 Lestes sponsa	730	59	vp	27		Gewone pantserjuffer
4 Lestes virens	1	1	zw			Tengere pantserjuffer
5 Lestes viridis	962	65	vp	432	4	Houtpantserjuffer
6 Sympecma fusca	37	22	vp	5		Bruine winterjuffer
7 Coenagrion puella	3191	82	vp	25		Azuurwaterjuffer
8 Coenagrion pulchellum	133	31	vp	1		Variabele waterjuffer
9 Erythromma najas	940	17	vp	20		Grote roodoogjuffer
10 Erythromma viridulum	56	3	vp			Kleine roodoogjuffer
11 Pyrrhosoma nymphula	409	56	vp	21	17	Vuurjuffer
12 Enallagma cyathigerum	13255	187	vp	24		Watersnuffel
13 Ischnura elegans	3916	158	vp	7	2	Lantaartje
14 Aeshna cyanea	48	31	vp	15		Blauwe glazenmaker
15 Aeshna grandis	3	2	zw			Bruine glazenmaker
16 Aeshna isosceles	23	15	vp	83		Vroege glazenmaker
17 Aeshna mixta	596	73	vp	955		Paardenbijter
18 Anax imperator	378	123	vp	822	53	Grote keizerlibel
19 Brachytron pratense	129	49	vp	95	10	Glassnijder
20 Libellula depressa	37	14	vp	1		Platbuik
21* Libellula fulva *	1	1	zw			Bruine korenbout *
22 Libellula quadrimaculata	859	88	vp	452	5	Viervlek
23 Orthetrum cancellatum	354	87	vp	76	1	Gewone oeverlibel
24 Sympetrum danae	93	25	vp	4		Zwarte heidelibel
25 Sympetrum flaveolum	0	1	vp	1		Geelvlakheidelibel
26 Sympetrum fonscolombii	17	9	vp	1		Zwervende heidelibel
27 Sympetrum sanguineum	121	27	vp			Bloedrode heidelibel
28 Sympetrum striolatum	440	73	vp	432		Bruinrode heidelibel
29 Sympetrum vulgatum	520	79	vp	396		Steenrode heidelibel
Sympetrum stri/vulg	64	17				Bruinrode/ steenrode heidelibel
30 Leucorrhinia dubia	2	2	zw			Venwitsnuitlibel
31 Leucorrhinia rubicunda	33	10	vp		1	Noordse witsnuitlibel
totaal aantal ind/wrn	27424	1417		3912	93	
totaal aantal soorten	31	31		23	8	

weer geprofitteerd. Ze werden in vergelijking met andere jaren op meer locaties en in grotere aantallen gezien. In 2004 zijn de aantallen weer op het oude niveau teruggekomen. Het voert te ver om alle soorten te gaan bespreken. Daarom is in de tabel een overzicht van de waargenomen soorten en de daarbij behorende aantallen weergegeven.

WATERSNUFFELS

Wat in deze tabel opvalt is het enorme aantal watersnuffels (*Enallagma cyathigerum*). Ook het lantaartje (*Ischnura elegans*) is sterk vertegenwoordigd. Overigens heeft deze laatste soort, als we de aantallen met die van 2002 en voorgaande jaren vergelijken, van het warme weer juist te lijden gehad. Het aantal individuen lag flink lager. De azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*) komt in ons duingebied veel voor, volgens een verslag van de Vlinderstichting (2002) ligt voor deze soort in Zuid-Kennemerland zelfs de beste monitoringsroute. In de tabel is te zien dat in 2003 het totaal aantal soorten 31 is geweest. Als we dit vergelijken met het aantal soorten die in de loop der jaren is waargenomen (34), dan is duidelijk dat 2003 een topjaar is geweest. In 2004 is het aantal soorten voor het duingebied slechts 26 geweest.

BRUINE KORENBOUT

De bruine korenbout (*Libellula fulva*) is in de tabel met een asterisk aangegeven. Deze soort is nog niet eerder in ons telgebied waargenomen. Ze is ter beoordeling of het een correcte waarneming is geweest, voorgelegd aan de Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonata (CWNO). Mocht deze geaccepteerd worden, dan zou het totale aantal soorten over de afgelopen jaren voor Zuid-Kennemerland in het duingebied zelfs kunnen oplopen tot 35 soorten, dat is bijna vijftig procent van het totaal (71) in Nederland waargenomen soorten libellen.

Marja en Frans Koning coördineren de Libellenwerkgroep van de KNNV-afdeling Haarlem.

Het adres van deze Libellenwerkgroep is: Koning, M. Hobbemastraat 37, 2102 BJ Heemstede, e-mail: koning.f@wolmail.nl.

Literatuur

GEIJSKES, D.C. & J. VAN TOL (1983). *De libellen van Nederland*. KNNV-Uitgeverij, Hoogwoud.
KONING, F.H.P. & M.I. KONING-KRAAK (2001 t/m 2003). *Waarnemingenoverzicht*. Uitgave van de KNNV-Libellenwerkgroep Zuid-Kennemerland.
VAN VELZEN, W.-J. (1998 t/m 2000). *Waarnemingenoverzicht*. Uitgave van de KNNV-Libellenwerkgroep Zuid-Kennemerland.